

ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ СУМЩИНИ: ПОКАЗНИКИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ

М.І.Гордієнко, кандидат економічних наук

А.В.Дегтяренко, аспірант

Сумський національний аграрний університет

У статті дано оцінку змін оборотності дебіторської і кредиторської заборгованості господарств, а також факторів, що впливають на втрати, які супроводжують розрахункові операції. Розраховано суму збитків, що виникають внаслідок зниження купівельної спроможності грошей, які перебувають у стані дебіторської заборгованості. Фактично підтверджено подолання кризи неплатежів серед аграрних підприємств Сумської області.

Вступ. Дебіторська заборгованість виникає на стадії обміну, коли товарна форма капіталу перетворюється в грошову. Зарахування коштів на поточний рахунок продавця відбувається вже після моменту переходу товару у власність покупця, через що у продавців до інкасації виручки спостерігається фактична іммобілізація оборотних коштів з виробничого циклу у вигляді дебіторської заборгованості. За цей час внаслідок інфляції втрачається частина її вартості. З іншого боку підприємству потрібно заповнити тимчасово вилучені кошти за рахунок додаткових джерел. Такі ситуації є типовими для практики, а мінімізація витрат, пов'язаних з ними, є завданням фінансової служби господарюючого суб'єкта.

Постановка проблеми. Чітке і своєчасне визначення моменту прискорення або сповільнення оборотності дебіторської заборгованості покупцями дає змогу фінансовій службі швидко вжити необхідних заходів, спрямованих на підвищення фінансової дисципліни. В той же час, важливим є визначення оптимального співвідношення між оборотністю дебіторської та кредиторської заборгованості, оскільки неможливо неконтрольовано зменшувати першу та збільшувати другу, в такий спосіб підприємство дуже швидко перетне критичну межу неплатоспроможності.

Актуальність і важливість поставленої проблематики викликає потребу виконати наступні завдання:

- дослідити тенденції змін оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості із визначенням факторів їх прискорення;
- на фактичних матеріалах оцінити втрати від зниження купівельної вартості грошей за періоди інкасації дебіторської заборгованості;
- проаналізувати розміри прострочених зобов'язань аграрних підприємств Сумської області за останні роки;
- запропонувати заходи, які зменшують інфляційний вплив на кошти в розрахунках та які спрямовані на оптимізацію дебіторської заборгованості в АПК

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основна наукова дискусія точиться навколо способів оцінки витрат від інфляції, яка відбулася за час обертання дебіторської заборгованості. Різні науковці [3,6,7] наводять для цього свої методики. В даній статті буде апробована на фактичному матеріалі, з нашої точки зору, найбільш досконала методика визначення інфляційних витрат. У зв'язку з цим, на думку деяких вчених [2,4,9], важливим напрямком діяльності фінансистів є прискорення оборотності дебіторської і опосередковано пов'язаної з нею кредиторської заборгованості, адже це не тільки сприяє мінімізації інфляційного впливу, а й покращує платоспроможність та наближає підприємство до стану загальної фінансової стабілізації.

Порушення розрахункової рівноваги, коли кошти від дебіторської заборгованості не надходять зовсім або із великим запізненням, спричиняє невчасність погашення кредиторської заборгованості, оборотність обох падає, що розцінюється, як шлях до банкрутства. Враховуючи зазначені вище аспекти, постає необхідність аналізу показників дебіторської заборгованості сільськогосподарських підприємств Сумської області за останній час.

Основні результати досліджень. Нормативне значення частки дебіторської заборгованості можна вирахувати на

основі концепції нормативної структури балансу. Нормативний рівень дебіторської заборгованості у структурі оборотних активів становить близько 27%, а частка самих оборотних активів у валюті балансу – 44%, звідси доцільним буде наступний розрахунок:

$$ДЗ = 0,267 * ОА, \quad (1)$$

де $ОА = 0,44 * ВБ,$

$$ДЗ = 0,267 * 0,44 * ВБ,$$

$$ДЗ = 0,11748 * ВБ.$$

Оптимальне значення питомої ваги дебіторської заборгованості у валюті балансу становить близько 12%. Чи існує залежність між часткою дебіторської заборгованості у валюті балансу та оборотністю дебіторської і кредиторської заборгованостей, можна побачити з графіку (рис. 1).

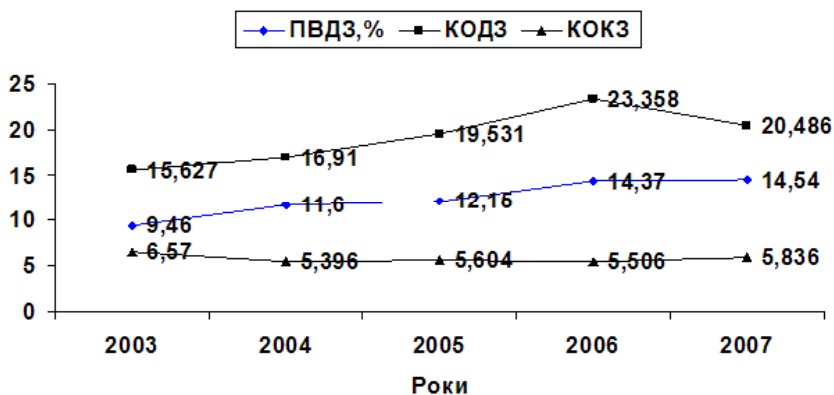

Рис. 1. Графік змін питомої ваги дебіторської заборгованості у валюті балансу (ПВДЗ) та коефіцієнтів оборотності дебіторської (КОДЗ) та кредиторської заборгованості (КОКЗ) на підприємствах АПК Сумської області за 2003-2007 роки

По господарствам Сумської області питома вага дебіторської заборгованості хоча і має тенденцію до поступового підвищення, але лише несуттєво перевищує нормативне значення, що свідчить про поступове подолання кризи неплатежів,

характерної для перехідного періоду 90-х років. З іншої сторони, оборотність дебіторської заборгованості по роках дослідження також підвищується, а оборотність кредиторської має хоча і не досить виражену, але все ж таки спадну тенденцію. Окремі відхилення пов'язані із факторами, які кожного року неоднаково впливають на оборотність дебіторської заборгованості.

Так, зокрема, досвід фінансового управління доводить, що наявність частини фінансових ресурсів у вигляді дебіторської заборгованості призводить до витрат, які можна поділити на такі види: **1)** витрати, пов'язані із відволіканням обігових коштів з господарського обороту, через що втрачається частина прибутку, який би підвищував оборотність; **2)** витрати обслуговування дебіторської заборгованості, наприклад, процедура інкасації дебіторської заборгованості супроводжується платежами банківським установам за проведення розрахункових операцій; **3)** в умовах високої інфляції тривалий час повернення дебіторської заборгованості означає втрати від знецінення її початкової вартості. Якщо перші два види витрат можливо оцінити тільки будучи обізнаним у бухгалтерському обліку конкретного агропідприємства, то втрати від інфляційного знецінення можна оцінити в рамках даної публікації.

Для цього застосуємо методіку визначення купівельної спроможності грошей [5, 8], відповідно до якої:

$$I_M = \frac{I_p - 1}{12} + 1; \quad (2)$$

$$T = \frac{CTK - t}{30}; \quad (3)$$

$$K = \left(\frac{1}{I_M}\right)^T * \left(\frac{1}{1 + \left(\frac{I_M}{30}\right)}\right)^t, \quad (6)$$

де K – коефіцієнт падіння купівельної спроможності грошей;
 I_m – середньомісячний індекс цін реалізації продукції сільськогосподарства сільськогосподарськими підприємствами;

I_r – річний індекс цін реалізації продукції сільськогосподарства сільськогосподарськими підприємствами за рік (за даними Держкомстату: $I_{2007r} = 1,380$ [10]);

T – кількість повних місяців дебіторської заборгованості (число, кратне 30);

t – кількість днів заборгованості, які залишаються після повних місяців;

СТК – строк товарного кредиту.

В таблиці 1 представлено розрахунок сум дебіторської заборгованості, недоотриманих господарствами області в результаті зниження купівельної вартості грошей. Вхідні дані були отримані із форм річної фінансової звітності [1]. Сільськогосподарські підприємства поділені на групи за питомою вагою дебіторської заборгованості у валюті балансу. Для цілей даного аналізу введено допоміжний показник – строк товарного кредиту (СТК), який є оберненим до коефіцієнту оборотності дебіторської заборгованості і визначається за формулою:

$$\text{СТК} = (\text{Ср}(\Phi 1(160)) + \Phi 1(A(180))) / \Phi 2(035). \quad (5)$$

Наведені розрахунки свідчать, що через збільшення строку товарного кредиту збільшується і вартість недоотриманих через інфляційні процеси сум, і це, в кінцевому рахунку, впливає на виручку, а, отже, опосередковано і на оборотність дебіторської заборгованості. Виявлені відхилення пов'язані із переважаючим по певній групі господарств порядком розрахунків та умовами договорів на реалізацію продукції. У 2007 році відбулося різке підвищення цін внаслідок світової харчової кризи. Фінансової стабілізації аграрні підприємства як Сумської області так і всієї України не набули у своїй переважній більшості, адже плодами вигідної економічної кон'юнктури

скористалися посередницькі підприємства. В їх кишенях осіли надприбутки від продажу зерна, яке на світовому ринку подорожчало в рази, а на внутрішньому – на 50–60%.

Таблиця 1

Розрахунок коефіцієнта падіння купівельної спроможності грошей залежно від строку товарного кредиту за 2007 рік

Інтервали значень питомої ваги ДЗ у валюті балансу, %	Частка підприємств, %	СТК, дні	T	t	K	Сума ДЗ, тис. грн	Сума ДЗ з врахуванням K, тис. грн	Недоотримана сума ДЗ, тис. грн
0-5	39	162	5	12	0,8449	130337	110122	-20215
5,1-10	18	86	2	26	0,9141	56285	51452	-4833
10,1-15	9	48	1	18	0,9511	13663	12994	-668
15,1-20	10	106	3	16	0,8955	31040	27795	-3245
20,1-25	7	196	6	16	0,8155	17085	13933	-3152
25,1-30	3	69	2	9	0,9307	16238	15112	-1126
30,1-35	2	108	3	18	0,8936	2392	2137	-255
більше 35	11	39	1	9	0,9601	30757	29531	-1226
Разом	100	117	3	27	0,8851	297796	263590	-34205

Послаблення інфляційного впливу на вартість дебіторської заборгованості може здійснюватися у вигляді плати за використання продукції або коштів (у випадку попередньої оплати). Іншим важливим чинником, який може бути спрямований на оптимізацію дебіторської заборгованості, є правильно розроблена політика інкасації дебіторської заборгованості. Вона передбачає застосування певного набору процедур, пов'язаних із прискоренням повернення заборгованих дебіторами сум або товарів. До цих процедур можуть входити письмові попередження, подання до арбітражних судів позовів про банкрутство, а також спеціальні процедури прискорення інкасації дебіторської заборгованості – факторинг та використання вексельної форми розрахунків.

Окрім нормальної існує також прострочена дебіторська заборгованість, яка відображується в активі балансу як резерв сумнівних боргів. На графіку (рис. 2) видно, що неповернуті господарствам борги не перевищують 2% первісної вартості дебіторської заборгованості навіть у піковий 2005 рік, що дає підстави стверджувати про поступове підвищення фінансової дисципліни з боку переробних та посередницьких підприємств.

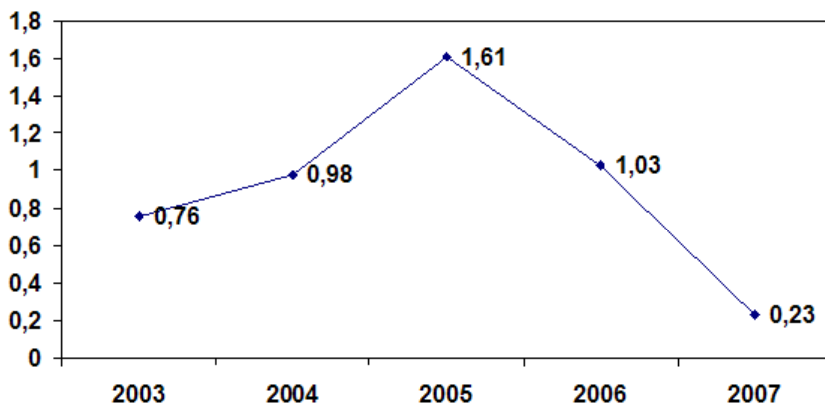

Рис. 2. Графік співвідношення простроченої дебіторської заборгованості до її первісної вартості на підприємствах АПК Сумської області за 2003-2007 роки

Водночас реальні обсяги простроченої дебіторської заборгованості можуть бути іншими, оскільки сама процедура нарахування та коригування резерву сумнівних боргів передбачає розрахунок коефіцієнта сумнівності по кожному окремому дебітору за двома методами. За першим – до уваги береться платоспроможність дебітора, за другим – періоди дебіторської заборгованості кожного дебітора окремо. Не будемо зупинятись на поясненні їхньої сутності в деталях, лише скажемо, що помилки при їх застосуванні трапляються дуже часто.

Підсумовуючи наведене дослідження, потрібно сказати, що є низка загальних напрямків, які дозволяють організувати раціональне управління дебіторської заборгованості:

1) контроль за станом розрахунків з покупцями по відстрочених (прострочених) заборгованостях шляхом деталізації бухгалтерської інформації та її оцінки;

2) диверсифікація каналів збуту з метою зменшення несплати одним або кількома великими дебіторами;

3) застосування знижок при оплаті за відвантажену продукцію раніше зазначеного у договорі терміну;

4) розробка заходів, спрямованих на наближення строку розрахунків через переоформлення дебіторської заборгованості у комерційний кредит.

Висновок. Зроблений аналіз дозволяє нам стверджувати, що на підприємствах АПК Сумської області кризи неплатежів в цілому подолано. З іншої сторони, більшість господарств не може досягти нормальних результатів діяльності через інші фактори. Керівництво на кожному окремому підприємстві стоїть перед вибором: або продати продукцію одразу після збирання врожаю за явно заниженими цінами і розплатитися в такий спосіб за кредити, отримані ще на початку виробничого циклу; або притримати продукцію на складах з надією на позитивні зміни цінової кон'юнктури. Більшість керівників обирають перший варіант. Оборотноість і дебіторської, і кредиторської заборгованості в цьому випадку підвищується, однак значна частина виручки осідає у посередників. За умов застосування оптимізованої комерційної політики можна одночасно мінімізувати втрати від дебіторської заборгованості і зберегти при цьому її оборотноість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Річна фінансова звітність (форми 1,2) сільськогосподарських підприємств Сумської області за 2003 - 2007 роки.
2. Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю. / Білик М.Д. // Фінанси України. - 2003. - № 12. - С.24-36.

3. Бондаренко О. С. Методика управління портфелем дебіторської заборгованості / Бондаренко О. С. // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 4. – С. 17-23.
4. Гудзь О.Є. Дебіторська та кредиторська заборгованість в системі управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств / Гудзь О.Є. // Облік і фінанси АПК. – 2007. – № 2. – С. 65–70.
5. Ковалев А.И. Анализ хозяйственного состояния предприятия. / Ковалев А.И., Привалов В.П. – М.: Центр экономики и маркетинга, 1999. – 216 с.
6. Конторщикова О. Управління дебіторською заборгованістю на підприємстві. /Конторщикова О. // Вісник законодавства України. – 2002. – №27. – С. 36-37.
7. Матицина Н. Фінансова політика підприємства як інструмент управління дебіторською заборгованістю. /Матицина Н. //Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 7. – С. 25-28.
8. Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: Навч. посібник. / Мец В.О. – К: КНЕУ, 1999. – 132 с.
9. Чумаченко М.Г. Економічний аналіз: Навч. посіб. – 2-ге вид. / Чумаченко М.Г. — К.: КНЕУ, 2003. — 556 с.
10. www.ukrstat.gov.ua.